

Zastupljenost književnih vrsta u čitankama za 4. razred osnovne škole

Bogdanka Conjar, OŠ Grabrik, Karlovac

Željka Polić, OŠ „Braća Seljan“, Karlovac

Sažetak

U ovome istraživačkom radu govori se o zastupljenosti književnih vrsta u tri udžbenika Hrvatskog jezika u 4. razredu osnovne škole odabrane među aktualno odobrenim udžbenicima za nastavni predmet Hrvatski jezik.

Cilj ovog rada je istražiti zastupljenost književnih vrsta u odabranim udžbenicima za 4. razred osnovne škole iz nastavnog predmeta Hrvatski jezik te utvrditi koje su književne vrste najčešće uključene, u kojoj su mjeri zastupljene pojedine vrste tekstova u pojedinim udžbenicima i postoje li razlike među analiziranim udžbenicima.

Analiza istraživanja pokazuje da su u sva tri udžbenika najzastupljenije pjesme i priče. U prvom udžbeniku od ukupnog broja tekstova pjesma zauzima 52%, a priča 23%. U drugom udžbeniku 33% je pjesama, priča 43% te igrokaza (13%). U trećem udžbeniku je 43% pjesama, a zatim slijede ulomci iz romana (22%) pa priče (15%). Niti jedan analizirani udžbenik ne uključuje slikovnicu kao samostalno zastupljenu književnu vrstu, iako je predviđena kurikulumom. Prvi i treći udžbenik sadrže sve ostale književne vrste, dok drugi udžbenik ne uključuje bajku, basnu i legendu. Posebno se ističe prva čitanka s najvećim brojem pjesama. Treća čitanka pokazuje najveću zastupljenost ulomaka iz romana, a druga najviše igrokaza.

Ključne riječi: čitanka, književne vrste, nastava hrvatskoga jezika, razredna nastava, analiza sadržaja

1. Uvod

U nastavi Hrvatskoga jezika književni tekstovi imaju važnu ulogu u razvoju čitateljske pismenosti, jezičnih kompetencija i estetskoga doživljaja učenika. Udžbenik za Hrvatski jezik je temeljni nastavni materijal pa zauzima posebno mjesto u poučavanju. On učenicima omogućuje sustavan susret s različitim književnim vrstama. Pri odabiru književnih tekstova za

udžbenike potrebno je voditi računa o razvojnoj dobi učenika, interesima, jezičnim mogućnostima i odgojno-obrazovnim ciljevima nastave.

Istraživanje udžbenika za hrvatski jezik važno je za nastavnu praksu jer omogućuje uvid u način na koji su sadržaji strukturirani, prilagođeni dobi učenika i usklađeni s odgojno-obrazovnim ishodima. Analizom udžbenika nastavnik može procijeniti kvalitetu zadataka, zastupljenost jezičnih i književnih sadržaja te metode koje potiču razvoj jezičnih kompetencija. Istraživanje pomaže u prepoznavanju prednosti i nedostataka postojećih materijala, što doprinosi unaprjeđenju planiranja i izvođenja nastave.

2. Teorijski okvir

2.1. Čitalačka pismenost

Prema Kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019), književni tekstovi trebaju pridonositi razvoju čitalačke pismenosti, kritičkoga mišljenja, estetskoga doživljaja i komunikacijskih kompetencija učenika.

Rosandić (2005) ističe kako književni tekst u nastavi ne smije biti odabran samo prema sadržajnoj zanimljivosti, nego i prema umjetničkoj vrijednosti, mogućnosti interpretacije te poticanju emocionalnog i spoznajnog razvoja učenika. Zalar (2008) naglašava važnost usklađenosti književnog teksta s recepcijskim mogućnostima djeteta, dok Težak i Težak (1997) upozoravaju da tekstovi trebaju biti jezično dostupni, tematski bliski učenicima te da trebaju motivirati učenike i razvijati trajni interes za čitanje.

Stoga je izbor tekstova za čitanke važan jer oblikuje učenikov odnos prema književnosti, jeziku i čitanju uopće.

Unatoč uvođenju kurikuluma Hrvatskoga jezika, čiji je jedan od temeljnih ciljeva razvoj čitalačke pismenosti, u svakodnevnoj nastavnoj praksi uočava se da učenici ne ostvaruju očekivani napredak u čitanju, osobito u području razumijevanja pročitanaoga teksta, izdvajanja ključnih informacija i donošenja zaključaka. Ovu primjedbu potvrđuju i rezultati međunarodnih istraživanja čitalačke pismenosti. Prema rezultatima istraživanja PISA 2018, hrvatski su učenici ostvarili ispodprosječni rezultat u čitalačkoj pismenosti. Približno 20 %

učenika nije doseglo osnovnu razinu čitalačke pismenosti. Definirane su teškoće u razumijevanju i korištenju informacija iz teksta u svakodnevnim situacijama (Srednja.hr).

Istraživanje PIRLS 2021. koje ispituje čitalačku pismenost učenika četvrtih razreda pokazuje da hrvatski učenici postižu iznadprosječne rezultate, no rezultati također ukazuju na razlike među učenicima te povezanost uspjeha s predčitalačkim iskustvima, socioekonomskim statusom i motivacijom za čitanje (NCVVO).

Takvo stanje potiče propitivanje čimbenika koji utječu na razvoj čitateljskih kompetencija, među kojima važnu ulogu ima i izbor književnih tekstova s kojima se učenici susreću u nastavi koji će poticati razumijevanje, interpretaciju i interes za čitanje.

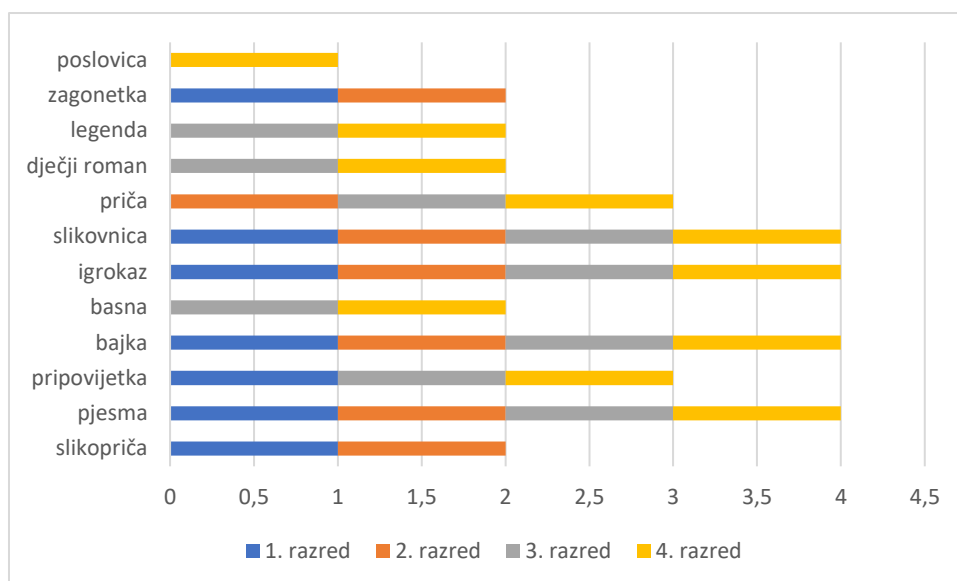
2.2. Sadržaji za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda u kurikulumu nastavnog predmeta Hrvatski jezik

Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne i srednje škole i gimnazije propisuje sadržaje za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda te predlaže vrste tekstova koji se trebaju naći u pojedinom razredu. Tablica 1 donosi popis tekstova po razredima.

1. razred	2. razred	3. razred	4. razred
slikopriča, kratka priповijetka, bajka, dječja pjesma, kratki igrokaz, zagonetka, slikovnica	slikopriče, slikovnica, kratka priča, bajka, pjesma, kratki igrokaz, zagonetka	pjesma, priča, dječji roman, dječji igrokaz, legenda, slikovnica, pripovijetka, basna, bajka, slikovnica, pripovijetka	priča, bajka, basna, pjesma, igrokaz, dječji roman, legenda, slikovnica, pripovijetka, poslovice

Tablica 1. Sadržaji za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda po razredima

Ako tablicu prikažemo kao sliku, tada dobivamo sljedeći prikaz zastupljenosti književnih vrsta prema Kurikulumu:

Slika 1. Zastupljenost sadržaja za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda po razredima

Na temelju prikazanih podataka vidljivo je kako se zastupljenost književnih vrsta postupno proširuje od 1. do 4. razreda. U 1. i 2. razredu učenici se postupno upoznaju s različitim književnim vrstama, poput slikopriče, pjesme, bajke i igrokaza, dok se u 3. i 4. razredu uvode složenije vrste poput romana, legende i poslovice. U 4. razredu očekuje se kontinuitet u književnom obrazovanju, odnosno zastupljenost svih književnih vrsta s kojima su se učenici susreli od 1. razreda nadalje. Time se omogućuje ponavljanje, produblivanje razumijevanja i razvoj književnih kompetencija kroz povezivanje ranije stečenih znanja s novim sadržajima.

3. Metodologija istraživanja

3.1. Predmet i cilj istraživanja

Hrvatski jezik kao nastavni predmet raščlanjen je na 3 predmetna područja: hrvatski jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji. Ovaj rad bazira se na predmetnom području književnost i stvaralaštvo. Prema Kurikulumu, tekstovi za ostvarivanje sadržaja u predmetnom području *književnost i stvaralaštvo* su, prema ishodima OŠ HJ B.4.1. i OŠ HJ B.4.2., priča, bajka, basna, pjesma, igrokaz, dječji roman, legenda, slikovnica, pripovijetka i poslovica. U razradi ishoda OŠ HJ B.4.2. navedena je i biografija koja je uključena u ovo istraživanje.

U ovome radu napravljena je analiza zastupljenosti književnih tekstova u tri udžbenika za Hrvatski jezik u 4. razredu osnovne škole odabrane među aktualno odobrenim udžbenicima za nastavni predmet Hrvatski jezik. Kod određivanja vrste književnog teksta korišteni su podatci dostupni u metodičkom instrumentariju koji prati tekstove, dakle, definirani su prema određenju autora udžbenika.

Analizirani udžbenici su označeni kao U1, U2 i U3. Razlikuju se prema načinu organizacije sadržaja. U U1 i U3 sadržaji su strukturirani tematski, pri čemu su nastavne jedinice oblikovane oko zajedničkih tema. U3 sadrži predmetna područja književnost i stvaralaštvo i kultura i mediji. U udžbeniku U2 sadržaj je organiziran prema predmetnim područjima kurikulumu, jasno razdvajajući hrvatski jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo te kulturu i medije. Udžbenik U1 sadrži grafički istaknutu uvodnu didaktičku traku s ključnim pitanjima koja učenike usmjerava na sadržaj učenja ili potiče aktivaciju prethodnog znanja.

Cilj istraživanja bio je kvantitativnom i kvalitativnom analizom sadržaja ispitati zastupljenost književnih vrsta u udžbenicima za 4. razred osnovne škole te analizirati njihovu raznolikost i usklađenost s odgojno-obrazovnim ishodima nastave Hrvatskoga jezika.

3.2. Istraživačka pitanja

Postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

Koje su književne vrste najzastupljenije u analiziranim čitankama?

Postoje li razlike u zastupljenosti književnih vrsta među različitim izdavačima?

U kojoj mjeri analizirane čitanke nude raznolik izbor književnih tekstova?

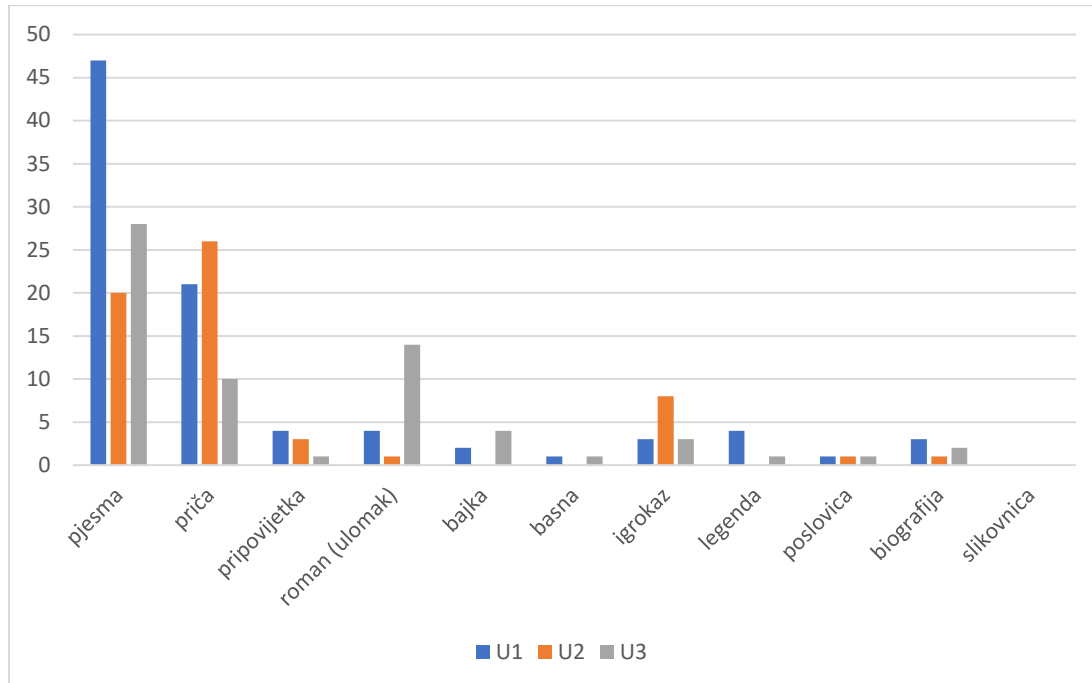
U kojoj su mjeri čitanke usklađene s kurikularnim preporukama?

3.3. Metoda i instrument istraživanja

U radu je provedena kvantitativna i kvalitativna analiza sadržaja udžbenika za nastavni predmet Hrvatski jezik. Kvantitativnom analizom utvrđena je učestalost književnih vrsta u udžbenicima prikazanih tablično i slikovno te brojčani podatci i postotci.

4. Rezultati istraživanja

4.1. Književne vrste zastupljene u trima udžbenicima za nastavni predmet Hrvatski jezik

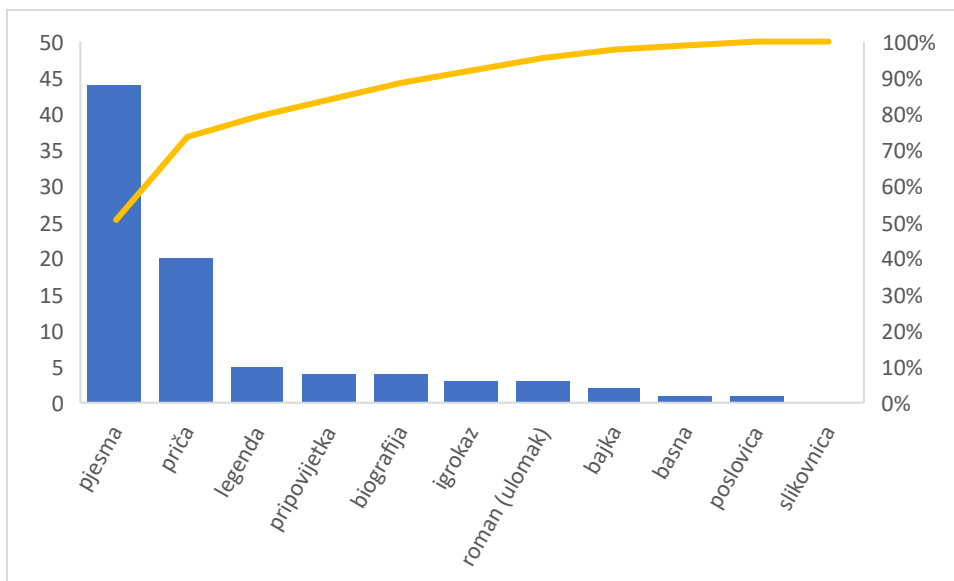
Slika 2. Zastupljenost pojedinih književnih vrsta u udžbenicima

Na temelju prikazanih podataka vidljive su razlike u zastupljenosti književnih vrsta među analiziranim udžbenicima (U1, U2 i U3). U udžbenicima U1 i U3 najzastupljenija je pjesma, pri čemu se posebno ističe udžbenik U1 s najvećim brojem pjesama, što upućuje na snažniji naglasak na lirske tekstove i unapređenje izražajnog čitanja. Također, u sva tri udžbenika značajno je zastupljena priča, s najvećim brojem u udžbeniku U2.

Pojedine književne vrste pojavljuju se rjeđe i neujednačeno. Primjerice, bajka, basna, legenda, pripovijetka, poslovice i biografija zastupljene su u manjem broju, a neki se oblici pojavljuju samo u pojedinim udžbenicima. Legenda je najzastupljenija u U1 kao i biografija. Igrokaz je najzastupljeniji u U2. Takva zastupljenost može upućivati na veći naglasak na izražajno čitanje, čitanje po ulogama i razvoj govornih kompetencija učenika. Igrokazi potiču aktivno sudjelovanje učenika, razvijaju komunikacijske vještine, razumijevanje dijaloga i suradničko učenje te pridonose dinamičnijem pristupu nastavi književnosti.

Zanimljivo je da je roman (ulomak) najviše zastupljen u udžbeniku U3, što može upućivati na veći naglasak na razvijanje čitateljske izdržljivosti i upoznavanje duljih proznih oblika.

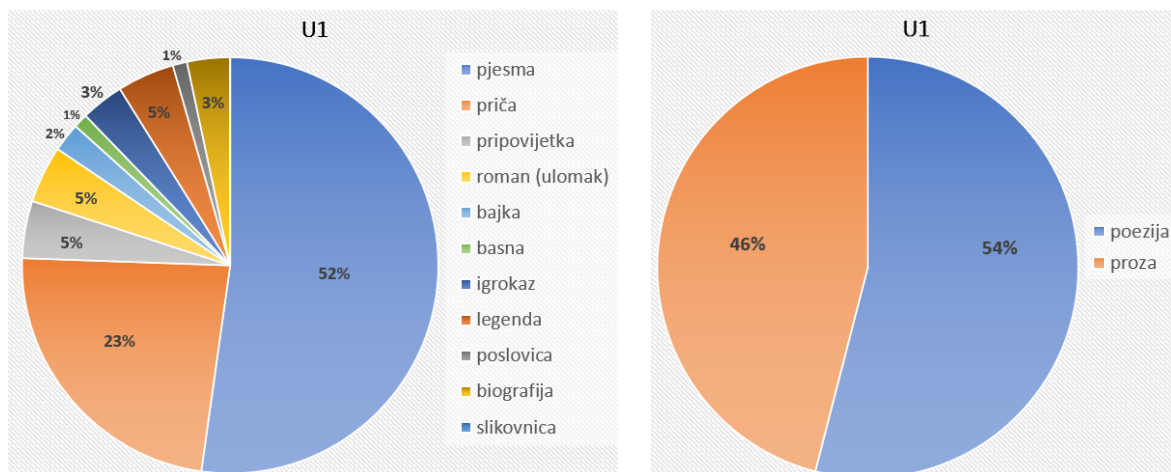
Iz rezultata je vidljivo da, iako sva tri udžbenika uglavnom obuhvaćaju temeljne književne vrste predviđene kurikulumom, postoje razlike i u njihovim metodološkim pristupima, osobito u omjeru lirskih i proznih sadržaja te raznolikosti književnih oblika.

Slika 3. Učestalost književnih vrsta u sva tri udžbenika

U ukupnom broju svih književnih vrsta u sva tri udžbenika zamjetan je najveći broj pjesama pa priča, a slikovnicu ne sadrži niti jedan udžbenik, što ne znači da se slikovnica ne spominje, ali nije cjelovito ili djelomično prisutna.

4.2. Književne vrste zastupljene po udžbenicima za nastavni predmet Hrvatski jezik

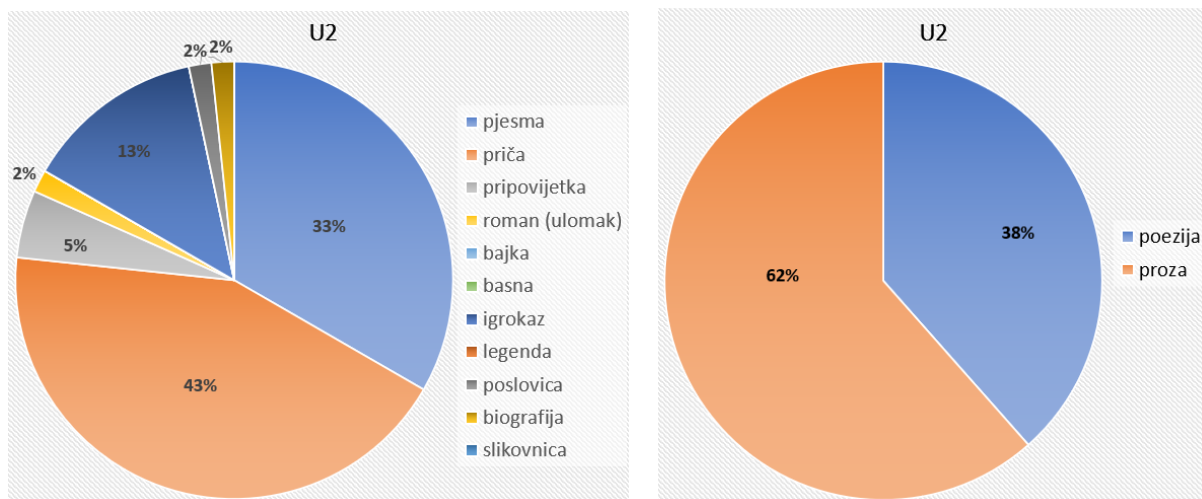

Slika 4. Prikaz najzastupljenijih književnih vrsta u U1 te zastupljenost poezije i proze

U U1 pjesme čine 52 % svih tekstova. Ovaj rezultat stavlja naglasak na lirske tekstove, a slijedom toga na razvoj izražajnog čitanja i govornih vrednota. Nakon pjesama, po zastupljenosti slijede priča (23%) pa pripovijetka, ulomak iz romana i legenda (po 5%). Podjednako su zastupljeni igrokaz i biografija (3 %). Poslovica i basna su najmanje zastupljene (1%).

Ako promatramo zastupljenost proznih tekstova i poezije, grafički prikaz pokazuje kako je u udžbeniku U1 poezija zastupljena nešto više od proznih tekstova. Poezija čini 54 % svih književnih tekstova, dok proza zauzima 46 %. Takav odnos upućuje na eventualno veći naglasak na estetsku dimenziju književnosti.

Iako je poezija zastupljenija, udio proznih tekstova također je visok i uravnotežen, što pokazuje da udžbenik učenicima omogućuje susret s različitim književnim oblicima. Time se potiče razvoj čitateljskih kompetencija, razumijevanje pripovjednih sadržaja i interpretacija književnih tekstova različitih vrsta.

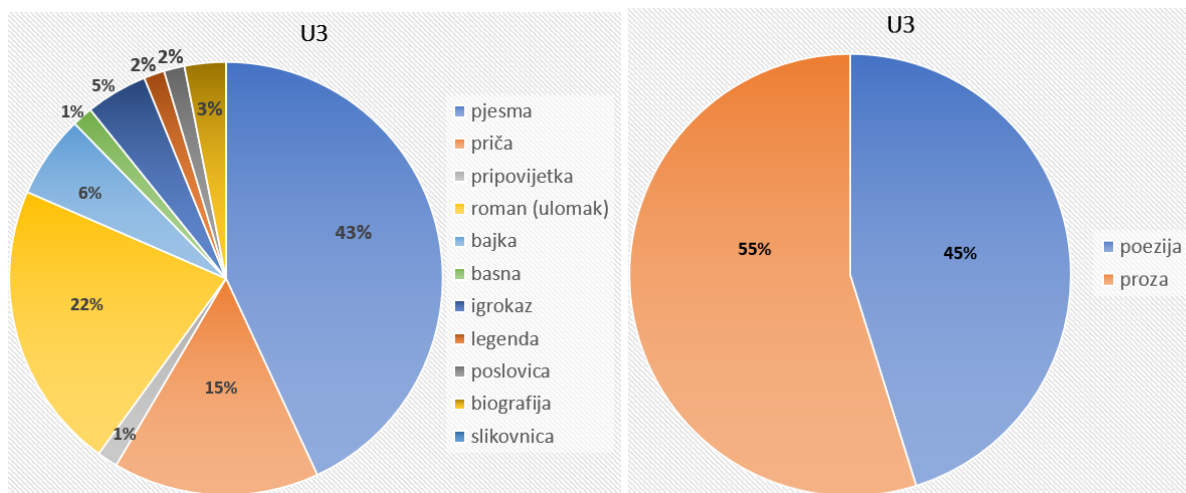

Slika 5. Prikaz najzastupljenijih književnih vrsta u U2 te zastupljenost poezije i proze

Rezultati prikazani na grafikonu za udžbenik U2 pokazuju da je najzastupljenija književna vrsta priča, koja čini 43 % svih književnih tekstova. Slijedi pjesma s udjelom od 33 %, što upućuje na naglašeniju zastupljenost proznih sadržaja u odnosu na poeziju. Takav omjer može pridonijeti razvoju čitateljskog razumijevanja, praćenju radnje i interpretaciji likova i događaja.

Prema zastupljenosti, slijede igrokazi (13%). To je udžbenik s najvećom zastupljenosti igrokaza čime se naglašava iskustveno učenje, scensko izražavanje i učenikova aktivna interpretacija teksta. Pripovijetke (5%), roman (ulomak), poslovica i biografija zastupljeni u manjem opsegu (po 2 %). Ostale književne vrste, poput bajke, basne, legende i slikovnice, nisu zastupljene ili se pojavljuju zanemarivo.

Dobiveni rezultati pokazuju da udžbenik U2 naglasak stavlja na kraće prozne oblike, osobito priču, uz istodobnu prisutnost lirskih i dramskih sadržaja. Time učenici dolaze u doticaj s različitim književnim oblicima, iako je raznolikost pojedinih književnih vrsta manje uravnotežena nego njihova ukupna zastupljenost.

Slika 6. Prikaz najzastupljenijih književnih vrsta u U2 te zastupljenost poezije i proze

Rezultati za udžbenik U3 pokazuju da je najzastupljenija književna vrsta pjesma. Ona čini 43 % svih književnih tekstova. Time se naglašava važnost lirskih sadržaja u razvoju jezičnog izražavanja, osjećaja za ritam i estetskog doživljaja književnosti.

Druga najzastupljenija književna vrsta jest roman (ulomak) s udjelom od 22 %, što je znatno više nego u ostalim analiziranim udžbenicima. Takva zastupljenost upućuje na veći naglasak na dulje prozne forme i razvoj čitateljske izdržljivosti te razumijevanje složenijih pripovjednih struktura. Priča je zastupljena s 15 %, dok su ostale književne vrste prisutne u manjem opsegu.

U udžbeniku se pojavljuju bajke (6 %) te igrokaz (5 %), što pridonosi raznolikosti književnih oblika i različitim načinima recepcije teksta. Basna, legenda, poslovica i biografija zastupljene su u manjim udjelima.

Analiza pokazuje da udžbenik U3, uz dominantnu zastupljenost poezije, posebnu pozornost posvećuje ulomcima romana, čime se razlikuje od ostalih analiziranih udžbenika. Takva struktura sadržaja učenicima omogućuje susret s različitim književnim vrstama te naglašava razvoj čitateljskih kompetencija kroz složenije prozne tekstove.

5. Rasprava

Usporedna analiza pokazala je da su u sva tri analizirana udžbenika najzastupljenije književne vrste pjesma i priča, što potvrđuje njihovu važnu ulogu u nastavi hrvatskoga jezika u razrednoj nastavi. Takva zastupljenost u skladu je s dobi učenika jer pjesme potiču razvoj osjećaja za

ritam, izražajno čitanje i estetski doživljaj jezika, dok priče pridonose razvoju razumijevanja pročitano, praćenju radnje i interpretaciji likova i događaja.

Među analiziranim udžbenicima uočene su određene razlike u naglascima pojedinih književnih vrsta. Prvi udžbenik posebno se ističe najvećim udjelom pjesama (52 %), što upućuje na snažniju usmjerenost prema lirskim sadržajima i razvoju jezične osjetljivosti učenika. Drugi udžbenik najveći naglasak stavlja na priče (43 %), a ističe se i najvećom zastupljenošću igrokaza (13 %), što može upućivati na veći naglasak na izražajno čitanje, čitanje po ulogama i razvoj komunikacijskih kompetencija učenika. Treći udžbenik, uz visok udio pjesama (43 %), pokazuje i najveću zastupljenost ulomaka iz romana (22 %), čime učenike češće uvodi u složenije prozne tekstove i potiče razvoj čitateljske izdržljivosti i interpretacijskih sposobnosti.

Analiza je pokazala određene razlike u raznolikosti književnih vrsta. Prvi i treći udžbenik obuhvaćaju sve književne vrste predviđene analizom, dok drugi udžbenik ne uključuje bajku, basnu i legendu. Time je njegova književna ponuda manje raznolika, što može utjecati na širinu književnog iskustva učenika. Iako, detaljnijom analizom sadržaja, primijećeno je da su pojmovno bajka, basna i legenda obuhvaćeni u okviru priča o bajkama, basnama i legendama, dakle, autori udžbenika na sasvim drugi način pristupaju ovoj problematici, ne čitanjem bajke, basne ili legende, već čitanjem o bajci, basni i legendi.

Posebno je značajan podatak da niti jedan analizirani udžbenik ne uključuje slikovnicu kao samostalno zastupljenu književnu vrstu, iako je ona predviđena kurikulumom. Slikovnica se pojavljuje tek sporadično u okviru metodičkog instrumentarija, primjerice kao poticaj za samostalni rad ili usporedbu sadržaja. Takvi rezultati upućuju na mogući nesklad između kurikulumskih zahtjeva i njihove udžbeničke realizacije te otvaraju pitanje mjesta i važnosti slikovnice u nastavi hrvatskoga jezika u mlađoj školskoj dobi.

6. Zaključak

Analiza triju udžbenika za nastavni predmet Hrvatski jezik pokazala je da su najzastupljenije književne vrste pjesma i priča. Iako sva tri udžbenika uključuju temeljne književne vrste predviđene kurikulumom, među njima postoje određene razlike u zastupljenosti pojedinih književnih vrsta koji se u kurikulumu definiraju kao sadržaji za ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda.

Prva čitanka ističe se najvećim udjelom pjesama, druga većom zastupljenošću priča, dok treća sadrži najveći broj ulomaka iz romana. Takvi rezultati pokazuju da različiti izdavači različito pristupaju oblikovanju književnih sadržaja i razvoju čitateljskih kompetencija učenika.

Posebno je značajan nalaz da niti jedan analizirani udžbenik ne uključuje slikovnicu kao samostalno zastupljenu književnu vrstu, iako je ona predviđena kurikulumom. Slikovnica se pojavljuje tek sporadično u okviru metodičkog instrumentarija, što upućuje na djelomičan nesklad između kurikulumskih preporuka i njihove udžbeničke primjene.

Analizirani udžbenici u većoj ili manjoj mjeri nude raznolik izbor književnih tekstova. Prva i treća čitanka obuhvaćaju sve književne vrste predviđene analizom, dok druga ne uključuje bajku, basnu i legendu. Time se potvrđuje da raznolikost književnih sadržaja nije jednako zastupljena u svim udžbenicima.

Dobiveni rezultati mogu pridonijeti boljem razumijevanju načina oblikovanja književnih sadržaja u udžbenicima hrvatskoga jezika te poslužiti kao poticaj za daljnja istraživanja usklađenosti čitanaka s kurikulumom i potrebama učenika mlađe školske dobi.

Literatura:

1. Rosandić, D. (2005). *Metodika književnoga odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Zalar, D. (2008). *Dječja književnost u nastavi*. Zagreb: Alfa.
3. Težak, D. i Težak, S. (1997). *Interpretacija bajke*. Zagreb: Divič.
4. Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2019). *Kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije*. Zagreb: MZO.

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html

5. Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (NCVVO). (2023).

PIRLS 2021 – Nacionalni izvještaj za Republiku Hrvatsku.

[PIRLS - NCVVO](#)

6. OECD. (2019). *PISA 2018 Results*.

https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2018-results-volume-i_5f07c754-en.html